

Het dagblad „De Vlaamsche Stem” en het ontstaan van het aktivisme in Nederland. I.

Peter BENTEIN

In de laatste maanden en jaren die aan de Eerste Wereldoorlog voorafgingen, had zich in de Vlaamse beweging een snelle radikalisering voorgedaan. De geringe politieke resultaten hadden bij de steeds talrijker wordende vlaamsgezinden een klimaat van ontevredenheid en ontgoocheling geschapen. Het sterk groeiende Vlaams-nationaal bewustzijn werd de voedingsbodem waarop de Duitse *Flamenpolitik* bij een aantal vlaamsgezinden de strijd met België kon laten groeien. De geschiedenis van het dagblad *De Vlaamsche Stem*, die in de volgende bladzijden geschetst wordt, verduidelijkt hoe dit proces zich bij de Vlaamse vluchtelingen in Nederland heeft voltrokken¹.

1. De oorlog en de pers

Op 4 augustus 1914, de dag waarop de Duitse legers België binnendrongen, riep koning Albert de Belgen op tot eendrachtig verzet tegen de overweldiger. Deze „godsvrede” moest een binnenlandse politieke wapenstilstand garanderen. Het moorddadig optreden van de Duitse troepen bracht een enorme paniek teweeg en vele honderdduizenden Belgen namen de vlucht naar het buitenland. In Nederland bedroeg het aantal gevluchten in de zomer van 1915 nog ongeveer 130.000.

In België zelf verdwenen als gevolg van de bezetting de meeste dagbladen. Een aantal verhuisde naar het buitenland, waar ook nieuwe bladen werden gesticht. Ze bonden zich alle aan de godsvrede. De kranten achter het front kregen hun informatie via de officiële persmededelingen van de geallieerde legers, telegrammen van agentschappen of berichtgeving in andere (buitenlandse) kranten. Sommige bladen hadden eigen korrespondenten in het buitenland. De Belgische regering had in februari 1915 in Le Havre het *Bureau Documentaire Belge* opgericht om propaganda te voeren en informatie te verstrekken. In Den Haag ontstond een gelijkaardig bureau, de *Office belge*, onder leiding van de Antwerpse socialistische volksvertegenwoordiger Terwagne. Het was een officieel documentatie- en informatiebureau ten dienste van de Belgen in Neder-

1. Dit artikel is gebaseerd op onze licentiaatsverhandeling *Het Dagblad „De Vlaamsche Stem” (Amsterdam 1915-1916). Het ontstaan van het aktivisme in Nederland*, Leuven, 1985.

land. Het stuurde Belgisch nieuws door naar de kranten aldaar². Er zijn aanwijzingen dat het de Belgische vluchtelingenbladen in Nederland richtlijnen gaf over wat in het kader van de godsvrede mocht en wat niet³.

De twee bladen die sinds oktober 1914 in Nederland verschenen, *La Belgique* en *L'Echo belge*, waren beide vurig patriottische bladen die de godsvrede stipt onderhielden. *L'Echo belge* verscheen te Amsterdam en werd opgesteld door een aantal vrijzinnige Franstalige Antwerpenaars. Het blad bezondigde zich niet aan anti-vlaamsgezindheid⁴.

De Vlamingen in Nederland richtten aanvankelijk geen eigen krant op. Het groot aantal vluchtelingen vormde voor de Nederlandse bladen trouwens een vergroting van hun potentieel lezerspubliek, waarvoor zij niet ongevoelig waren. Geregeld schreven ze over de toestand in België en over de Vlaamse kwestie, vooral natuurlijk die kranten die mochten verkocht worden in het bezette gebied van België⁵.

Reeds op 2 september 1914, na de val van Brussel maar voordat de vier Vlaamse provincies waren bezet, gaf kanselier von Bethmann-Hollweg een instructie aan het goevernement-generaal te Brussel om de Vlaamse beweging zoveel mogelijk openlijk te ondersteunen. Deze *Flamenpolitik* was een onderdeel van een Lage-Landenpolitiek: het ging er niet alleen om België te vernietigen of tenminste te ontwrichten en er een blijvende Duitse heerschappij te vestigen; ook Nederland werd, met Vlaanderen als lokaas, betrokken in de *Mitteleuropa*-plannen van de kanselier en in de nog veel radicalere plannen van andere leidende figuren in het oorlogvoerende Duitsland. Onder meer kreeg Nederland voorgespiegeld dat het Vlaanderen of een verkleind België zou cadeau krijgen, als het toetrad tot het federatieve Duitse keizerrijk⁶.

Onder de Duitse instanties bestonden ook belangrijke meningsverschillen over

2. M. LEROY, *La presse belge en Belgique libre et à l'étranger en 1918*, Leuven, Parijs, 1971.

3. A. Deswarte, hoofdredakteur van *De Vlaamsche Stem* schreef op 19 februari 1915 aan minister Pouillet: „De gedragslijn die Mr. Terwagne ons aanbeveelt werd door ons nauwgezet gevolgd en zal ook in de toekomst ons programma blijven”; Archief Frans Van Cauwelaert (voortaan afgekort A.F.V.C.), Dossier *De Vlaamsche Stem*. Ook Van Cauwelaert noteerde in zijn dagboek: „een plan van werkzaamheden (...) Dit diende reeds als richtsnoer voor het blad *L'Echo belge*”; *Uit het archief van Frans Van Cauwelaert. I. Gedenkschriften over de Vlaamse beweging en de Belgische politiek 1895-1918*. Uitg. R. DE SCHRYVER. Antwerpen, 1971, 209.

4. L. WILS, *Flamenpolitik en Aktiwisme. Vlaanderen tegenover België in de eerste wereldoorlog*, Leuven, 1974, 113 vlg. Wij hebben zelf het blad gelezen tot begin 1916, en kunnen dit bevestigen.

5. Zo stelde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* haar kolommen open voor Belgische publicisten zoals Karel Van de Woestijne (al sedert 1906) en Leo Van Puyvelde. Ook Frans Van Cauwelaert kreeg sinds december 1914 in het weekblad *De Nieuwe Amsterdammer* een vaste rubriek, „Vlaams Leven”. Zie M. VAN MECHELEN, *Kroniek van Frans Van Cauwelaert*, Beveren, 1980, 59.

6. L. WILS, *De Grootnederlandse beweging 1914-1944: ontstaan, wezen en gevolgen. - Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*, Gent, 1982, 415-450.

de te volgen taktiek. De militaire overheden van het etappegebied, dat West- en Oost-Vlaanderen omvatte, wilden de *Flamenpolitiek* forceren door in de kortste keren een marionettenbeweging uit hun mouw te schudden. Von Bissing, de gouverneur-generaal te Brussel, oordeelde echter dat er langzaam gewerkt moest worden om de Vlaamse beweging mee te krijgen. Voorlopig moest men dus geen anti-Belgische uitlatingen toelaten, maar moesten er administratieve en wettelijke gunsten voor de Vlamingen komen. De Duitsers trachtten verdeeldheid te zaaien onder de Belgen, meer bepaald de Vlamingen in het harnas te jagen tegen de frankofonie en de regering in Le Havre. Op die manier werd aan Vlaamse zijde de godsvrede verbroken⁷.

2. Een intellektuelenblad zonder geld

De Duitse intenties ten aanzien van de Vlaamse beweging werden op het einde van 1914 ook bij de Vlaamse vluchtelingen in Nederland duidelijk. Toen de Brusselse socialistische advocaat Albéric Deswarte op 1 februari 1915 het dagblad *De Vlaamsche Stem* stichtte, werd dit door de Vlaamsgezinden op gejuich onthaald. Deswarte (Nieuwpoort 1875 - Brussel 1928) had rechten gestudeerd aan de Vrije Universiteit te Brussel en was een bekend flamingant. In oktober 1913, toen de radikalisering in de Vlaamse beweging scherpe vormen begon aan te nemen, had hij op een feestzitting te Antwerpen verklaard de Waalse uitdaging tot bestuurlijke scheiding te aanvaarden⁸. Na de inneming van Brussel op 20 augustus 1914 bleef Deswarte nog enkele weken in de hoofdstad. Hij was er een van de regelmatige bezoekers van het „Vlaams Huis” op de Grote Markt, waar flaminganten met elkaar van gedachten wisselden. Volgens Faingnaert vertrok Deswarte kort na 16 november naar Amsterdam⁹. Hij werd er voorzitter van het comité van de pas opgerichte school voor Belgische vluchtelingen¹⁰.

De redactieploeg van zijn dagblad zou Deswarte uit het lerarenkorps van de Belgische School rekruteren : Jan Eggen, René De Clercq en André De Ridder. René De Clercq (Deerlijk 1877 - Maartensdijk bij Utrecht 1932) was een populair volksdichter en een actief flamingant. In de laatste jaren voor de oorlog beleefde hij een moreel dieptepunt : literair was hij stilgevallen en ook zijn baan als leraar beviel hem niet meer. Ook in de beleving van zijn Vlaams bewustzijn kende hij ups en downs. K. Hulpiou typeert zijn karakter als „ge-

7. L. WILS, *Flamenpolitiek en Activisme*, 28-133.

8. H.J. ELIAS, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*. IV. *Taalbeweging en Cultuurflamingantisme*. *De groei van het Vlaams bewustzijn 1883-1914*. Antwerpen, 1965, 413, noot 176.

9. A.L. FAINGNAERT, *Verraad of Zelfverdediging? Geschiedkundig overzicht van het activisme 1914-1918*. Antwerpen, 1933, 40.

10. Mededelingen in de *Stem* van 14 en 30 maart, 20 juni en 1 juli 1915.

makkelijk beïnvloedbaar en onstandvastig”¹¹. André De Ridder was een letterkundige die vooral bekend was geworden door zijn in 1908 gepubliceerde studie over Stijn Streuvels¹². Jan Eggen was een jurist, verbonden aan het parket te Brussel¹³.

Deze drie leraren, De Clercq, De Ridder en Eggen, zouden samen met de voorzitter van het schoolkomitee Deswarte de kern van de redactie van *De Vlaamsche Stem* uitmaken. De letterkundigen Cyriel Buysse en Lodewijk Dossel werden wel als redactieleden vermeld, maar Buysse heeft in de *Stem* slechts zes artikels gepubliceerd en Dossel heeft er zelfs nooit aan meegewerkt¹⁴.

De katholieke volksvertegenwoordiger Frans Van Cauwelaert werd bij de stichting van *De Vlaamsche Stem* betrokken. Vóór de oorlog had hij zich bijzonder verdienstelijk gemaakt als voorvechter in de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit als een van de „drie kraaiende hanen”. In 1914 was hij de bezieler achter de stichting van een Vlaams katholiek dagblad, dat *De Standaard* zou heten. Op 30 september droeg kamervoorzitter Schollaert hem op in Nederland de opvang van de vluchtelingen te begeleiden. In oktober vestigde Van Cauwelaert zich te Scheveningen bij Den Haag¹⁵. Hij werkte er mee in de *Office belge*, waarvan Terwagne de leiding had. Toen Terwagne hem op 26 oktober vroeg of het niet wenselijk was over te gaan tot de oprichting van een Nederlandstalig dagblad, oordeelde Van Cauwelaert nog dat het beter was stukken te plaatsen in de bestaande Nederlandse bladen¹⁶. Maar toen later de *Flamenpolitik* duidelijk de kop opstak, zou hij de eerste zijn om de stichting van *De Vlaamsche Stem* te steunen¹⁷.

Als gezagvol flamingant met relaties in de regering en erbuiten was Van Cauwelaert voor Deswarte de aangewezen figuur om zijn blad een morele en zelfs financiële basis te garanderen. Ook de liberale flamingant Julius Hoste jr., de erfgenaam van het Brusselse dagblad *Het Laatste Nieuws*, zegde steun toe aan

11. K. HULPIAU, *Dichter René De Clercq als flamingant*, In : *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1983, 212-225.

12. R. STEYAERT, *De Vlaamse politiek van het weekblad Vrij België (1915-1918) en van het Vlaams-Belgisch Verbond (1917-1918)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven, 1972, 24-25.

13. P. VAN HEES, art. *Jan Eggen*, In : *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 476-477.

14. Dossel werd door De Ridder uitgenodigd naar Amsterdam te komen op aanraden van Van Cauwelaert. De Ridder had nog aan het door Dossel gestichte tijdschrift *Jong Dietschland* meegewerkt. Volgens A. De Bruyne kwam Dossel nooit naar Nederland. De *Stem* van 27 februari 1915 schrijft echter dat „enkele dagen na het verschijnen van ons blad onze vriend Lodewijk Dossel zich in de noodwendigheid (heeft) bevonden naar België terug te keren”. Vanaf die datum werd hij niet meer als redactielid vermeld.

15. M. VAN MECHELEN, *Kroniek*, 59.

16. *Uit het archief van Frans Van Cauwelaert*, 209.

17. Reeds op 19 december riep Van Cauwelaert in *De Nieuwe Amsterdammer* de Vlamingen op „de stilte te breken”. Hij zou deze oproep herhalen in de *Stem* van 7 februari. Zie ook R. DE SCHRYVER, *Over het actief Belgisch-loyaal of zgn. passief flamingantisme tijdens de Eerste Wereldoorlog*, In : *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1975, 204-205.

Deswartes initiatief. Dit alles was een garantie voor de toekomst van het blad. *De Vlaamsche Stem* kon een echt „Algemeen Belgisch Dagblad” worden en niet zomaar een Amsterdams vluchtelingenblaadje.

De *Stem* mocht dan al beschikken over de medewerking van bekwame korrespondenten en redakteurs, haar financiële situatie was al van bij de stichting zeer bedenkelijk. Eigen middelen waren er haast niet, zodat het startkapitaal gezocht werd bij vermogende Nederlandse sympathisanten uit het Algemeen Nederlands Verbond die een „Raad van Bijstand” vormden. De prospectus van de vennootschap van *De Vlaamsche Stem* vermeldt een beginkapitaal van 5000 gulden verdeeld over 100 aandelen¹⁸. Men is er echter nooit in geslaagd die som samen te krijgen, zodat 60 aandelen vrij bleven. Ook de verkoopcijfers bleven beneden peil¹⁹.

Deswarte zocht voor zijn onderneming steun bij Belgische regering. Op 12 februari vroeg hij aan eerste minister de Broqueville om financiële steun en de verspreiding van enkele duizenden nummers in Frankrijk en België op kosten van de regering²⁰. Drie dagen later had Deswarte een gesprek met de minister van kunsten en wetenschappen Pouillet, die op dat ogenblik in Den Haag verbleef. Pouillet nam de eerste nummers van de *Stem* door en beloofde de zaak in Le Havre te bepleiten²¹. Ondertussen werd redakteur Eggen naar Le Havre gestuurd met een verzoekschrift voor de regering. Deswarte vroeg Van Cauwelaert aan te dringen bij Pouillet, want regeringssteun was „een levenskwesitie” geworden²². Pouillet zag waarschijnlijk dat een gebaar uit Le Havre niet of niet tijdig te verwachten viel en nam zelf een initiatief in april. Hij benoemde de gewezen daensist Léonce Du Castillon in de *Office belge*, waar hij als ambtenaar betaald werd door de regering, maar droeg hem op voor *De Vlaamsche Stem* te werken²³. Zo beschikte die voltijs over een ervaren journalist in Den Haag. Deswarte reageerde entoesiast, maar het zal zijn financiële moeilijkheden niet opgelost hebben. De schulden bij het *Algemeen Handelsblad*, waar de *Stem* gedrukt werd, stegen voortdurend en bedroegen in augustus 1915 al 1500 gulden.

18. Prospectus van de N.V. *De Vlaamsche Stem*; A.F.V.C., Dossier *De Vlaamsche Stem*.

19. De schulden bij het *Algemeen Handelsblad*, waar de *Stem* gedrukt werd, beliepen elke maand 650 gulden (*Uit het archief van Frans Van Cauwelaert*, 217-218). De eerste nummers werden op 5000 exemplaren gedrukt, terwijl er nauwelijks 1500 van werden verspreid (Simons aan Van Cauwelaert, 18 feb. 1915; A.F.V.C.). In augustus werden ongeveer 3000 nummers aan de man gebracht.

20. Deswarte aan de Broqueville, 12 feb. 1915; A.F.V.C. Camille Huysmans zou dit aan de regering ontraden hebben, blijkens zijn archief; mededeling Ingrid Adriaensen.

21. Deswarte aan Van Cauwelaert, 15 feb. 1915; A.F.V.C., Vgl. Deswarte aan Pouillet, 19 feb. 1915, kopie; A.F.V.C., Dossier *De Vlaamsche Stem*.

22. Deswarte aan Van Cauwelaert, 19 feb. 1915; A.F.V.C.

23. Du Castillon verbleef sinds het uitbreken van de oorlog in Baarle-Hertog, maar „sa présence dans ce village créant des difficultés”, stelde Pouillet voor „de demander Van Cauwelaert et Terwagne de l'employer à la Haye” en „d'attacher M. Du Castillon à la Vl. Stem”. Belgisch Consulaat te Vlissingen aan Van Cauwelaert, 8 en 21 apr. 1915; A.F.V.C.

3. Van godsvrede naar onrust

Naar inhoud was *De Vlaamsche Stem* Belgisch-patriottisch en vlaamsgezind en bleef ze binnen de perken van de godsvrede, althans tijdens de eerste weken van haar bestaan. In het eerste nummer gaf de redactie een duidelijk antwoord aan de *Flamenpolitiek*: „wars van alle vreemde inmenging blijft de Vlaamse beweging wat zij immer was: louter nationaal”, Belgisch dus²⁴.

Spoedig echter werd de *Stem* een illustratie van de oorlogsonrust en de overprikkeling van de vlaamsgezinden. Het gerucht dat er in het bezette land een anti-Vlaamse campagne aan de gang was, aktiveerde haar strijdvaardigheid. Redenen voor die onrust vond ze overigens genoeg. Van haar korrespondenten en lezers in het bezette land en van de Belgische gecensureerde pers vernam ze dat in België en erbuiten van de godsvrede misbruik werd gemaakt om de Vlaamse beweging te bestrijden, en ze geloofde het. Opvallend hierbij is dat zij de voorbeelden ervan steeds van derden moest horen. Want van een anti-Vlaamse hetze in Nederland ondervond ze niets. Ze noemde de *Echo belge* zelfs haar „broederblad”, dit terwijl de Vlaamse bladen in België dit blad beschuldigden van Vlaamshaterij.

Zo passeerden allerlei pamfletten en uitspraken de redactie van *De Vlaamsche Stem*²⁵. Op 14 februari werd de liberale journalist Harry geciteerd, die in een Parijs krantartikel had verkondigd dat Vlamingen en Walen broederlijk verbonden zouden worden door het anti-Germaans verband van de Franse taal. Ook de anti-Vlaamse houding van kardinaal Mercier werd gehekeld. Het vermoedelijk door Duitse diensten opgestelde en verspreide pamflet „La Vérité sur la capitulation d'Anvers”, waarin zgn. Franstaligen Antwerpen hekelden als een eerloze stad die de vesting had overgeleverd aan de Duitsers, kwam ter sprake. Op 25 februari werd kritiekloos het manifest afgedrukt van de Brusselse flaminganten Jossion en Reinhard, waarin de „franskiljonse laster” werd beantwoord. Nog enkele dagen later werd het *Vlaanderen Waakt* van de Antwerpse katholieke flamingant Borms overgedrukt²⁶. Net als andere pamfletten had het de bedoeling de flaminganten ertoe te bewegen de godsvrede te verbreken en aan de regering eisen te stellen tegenover de franskiljonse dreiging. Dit bleef niet zonder succes, want die idee begon geleidelijk wortel te schieten in de *Stem*. Dit ondanks de herhaalde waarschuwingen van o.m. Du Castillon en Hoste in het blad zelf, die erop wezen dat die zogenaamde anti-Vlaamse campagne Duits maakwerk was²⁷.

24. Art. *Onze Kerstenbrief*, In: *De Vlaamsche Stem*, 1 feb. 1915.

25. Over de achtergrond ervan zie L. WILS, *Flamenpolitiek*, vooral 19-21, 32-36, 51-53 en 77-81.

26. *De Vlaamsche Stem*, 7 maart 1915 en *De Vlaamsche Post*, 27 feb. 1915.

27. L. DU CASTILLON, *Het manifest Jossion en Reinhard*, In: *De Vlaamsche Stem*, 1 maart 1915 en *Als de vos de passie preekt* op 15 maart 1915; J. HOSTE, *Eendracht*, In: *De Vlaamsche Stem*, 4 maart 1915.

Ook de Gentse Jong-Vlamingen, de oudste activistische groep, die onder leiding stond van de pangermaanse Nederlandse dominee J.D. Domela Nieuwenhuis, poogden de Vlamingen in Nederland tot een aanvalsstrategie te bewegen. Dit vooral via hun door de bezetter opgerichte dagblad *De Vlaamsche Post*, met Leo Picard als hoofdredakteur²⁸. Op 13 maart opende de *Post* een polemiek met Deswarte²⁹. Picard beschuldigde de *Stem* ervan onvoldoende te reageren op de vlaamshaterij van de Franstaligen. Deswarte liet zich verleiden tot een debat, al trok hij hard van leer tegen de banden die de *Post* onderhield met de bezetter. Picard vleide zich later met de gedachte dat Deswartes anti-frankiljonse artikelen onder invloed van zijn polemiek waren ontstaan³⁰. Die verschenen inderdaad vanaf half maart. De redactie van de *Stem* was in de val gelopen en brak voor het eerst duidelijk de godsvrede op 8 april in het speciale koning-Albertnummer, dat naar aanleiding van diens veertigste verjaardag verscheen. Daarin eiste redakteur Jan Eggen van de koning algehele rechtsgelijkheid voor de Vlamingen³¹. Wellicht heeft dit artikel in de schoot van de redactie tot een konfrontatie geleid, want 8 dagen later diende Eggen zijn ontslag in. De gedachte echter dat de Vlamingen België verdedigden om na de oorlog hun recht te krijgen, kreeg in de *Stem* vaste voet.

Natuurlijk moest de krant ook stelling nemen in de rel rond het oorlogsdagboek van Stijn Streuvels. Streuvels publiceerde in februari 1915 uittreksels uit zijn oorlogsindrukken, o.m. in het activistische blad *De Vlaamsche Post*. Zijn realisme en nuchterheid klonk de Duitsers niet onaangenaam in de oren en enkele Duitse kranten namen fragmenten uit het dagboek over³². Een aantal vluchtelingenbladen, waaronder de *Echo belge*, vielen fel uit tegen de auteur en beschuldigden hem van duitsgezindheid. In de *Stem* van 6 maart loofde De Ridder Streuvels' „beloftevol en realistisch” werk, maar geleidelijk kwam de kritiek tot uiting en er volgde rap zelfs een volledige afwijzing van het „minderwaardig” dagboek op 14 juli. *De Vlaamsche Stem* stond voortdurend onder druk van buitenaf en bleek niet in staat de beginselen die ze in haar eerste nummer had aangenomen, konsekvent te handhaven. Vooral haar hoofdredakteur liep in de val en bezweek. De *Stem* eiste herhaaldelijk van de regering een „bevrijdend woord” in ruil voor de „onderwerping” aan de godsvrede. Ongetwijfeld heeft ook de financiële nood bijgedragen tot die permanente onrust en uiteindelijk tot een regeringsvijandig klimaat.

28. Zie L. BUNING, „*De Vlaamsche Stem*” en „*De Vlaamsche Post*”. Hoe stonden ze ten opzichte van elkaar? In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1975, 33-38.

29. De polemiek Picard-Deswarte werd gepubliceerd in de brochure *Vlaanderen's nood en Vlaanderen's toekomst. Het standpunt van De Vlaamsche Post*, Gent, 1915.

30. *De Vlaamsche Post*, 31 maart 1915.

31. J. EGGEN, *Toekomst*, In: *De Vlaamsche Stem*, 8 apr. 1915.

32. L. WILS, *Flamenpolitik*, 15-19.

4. Gerretsons greep naar het blad

In mei 1915 werd in Den Haag door de nieuwe Duitse gezant von Kühlmann een *Hilfsstelle* opgericht voor de „deutsche politische Arbeit” in Nederland³³. Ze kreeg ruime financiële middelen ter beschikking o.m. om de *Flamenpolitik* te ondersteunen. Door aan Nederland de rol aan te bieden van leidsman over het Vlaamse deel van België in Midden-Europa, konden von Kühlmann en zijn staf de actieve medewerking verkrijgen van een aantal Duitsgezinde Hollandse nationalistenvan. De onbetwiste leider van deze Groot-Nederlanders was journalist, literator, ambtenaar en politicus Frederik Carel Gerretson. Zoals zijn vader, een Rotterdams zakenman, was hij actief in de Christelijk Historische Unie³⁴. Aan Eugène Cantillon, die in Den Haag korrespondent was van de Gentse *Vlaamsche Post*, vertrouwde hij in mei 1915 toe dat hij aan het onderhandelen was om *De Vlaamsche Stem* in handen te krijgen. Op 22 mei bracht Leo Picard op de zitting van Jong-Vlaanderen verslag uit van zijn reis naar Nederland. Hij deelde mee dat 61 van de honderd aandelen van de *Stem* in handen waren gekomen van Gerretson. „Door deze aankoop kan nu wijziging gebracht worden in de samenstelling van 't beheer en de strekking van *De Vlaamsche Stem*”³⁵. Hoe was het zover gekomen?

Als stichter-hoofdredakteur van de *Stem* was Deswarte natuurlijk op zoek naar geldschieters om te voorkomen dat zijn roekeloos projekt zou ten onder gaan³⁶. Zonder een krachtige kapitaalsinjectie zou zijn blad het nog maar enkele weken uithouden. Het geld van Gerretson kwam als manna uit de hemel gevallen. Maar deze stelde een aantal voorwaarden die in een onderhoud met Deswarte werden besproken. In een brief van 29 mei aan de jonge Vlaamse germanist Anton Jacob gaf Gerretson een verslag van dit onderhoud³⁷. We vatten er de belangrijkste punten uit samen.

Gerretson ging uit van een volgens hem onloochenbaar gegeven: In de Vlaamse beweging bestaan nu twee richtingen: één die de Vlaamse strijd volledig zelfstandig, los van elke oorlogvoerende staat propageert, wat in Gent de *Vlaamsche Post* verdedigt, en één die de Vlaamse strijd identificeert met de Belgische strijd, wat de *Vlaamsche Stem* voorstaat. Beide richtingen vechten

33. C. SMIT, *Nederland in de Eerste Wereldoorlog (1899-1919)*, II, Groningen, 1971, 141.

34. L. WILS, *De Grootnederlandse beweging*, 430-432. P. VAN HEES, *Frederik Carel Gerretson (1884-1958) als Groot-Nederlander*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1984, 36-43 en 75-88.

35. L. BUNING, „*De Vlaamsche Stem*” en „*De Vlaamsche Post*”, 37-38.

36. R. STEYAERT, *Enkele gegevens in verband met de koerswijziging van het dagblad de Vlaamsche Stem*. In: *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog. Mededelingen van het Colloquium ingericht te Leuven op 15 en 16 november 1974*, Leuven 1974, 124.

37. De datum van dit onderhoud is niet bekend. Een kopie van de brief Gerretson-Jacob d.d. 29 mei 1915 is bewaard in het A.F.V.C., Dossier *De Vlaamsche Stem*. Volgens wat Mevr. Van Mechelen me medeelde, werd het door de echtgenote van Frans Van Cauwelaert overgeschreven van een origineel dat waarschijnlijk door Deswarte ter beschikking werd gesteld.

voor hetzelfde doel en moeten dus samenwerken. Als Duitsland de oorlog wint, staat de richting van de *Post* klaar om de Vlaamse strijd op te nemen. De andere richting kan die dan volgen. Ook indien België de oorlog zou winnen, heeft het geen zin dat beide richtingen elkaar bekampen, want de franskiljons zullen de *Post* en de *Stem* toch over dezelfde kam scheren. De Duitse steun aan de *Post* is volgens Gerretson nooit bewezen, dus moet erover gezwegen worden, want die steun zou de hele Vlaamse beweging diskrediteren. Gerretson gaf Deswarte de belofte dat hij enkel het peil van de *Stem* wilde verhogen, zonder de oorspronkelijke standpunten te beïnvloeden. Wat hield dit echter in ?

In de eerste plaats mag de richting van de *Vlaamsche Post* niet veroordeeld worden. Daarenboven moet de *Stem* meer neutraliteit, waardigheid en waarheid aan de dag leggen. Neutraliteit impliceert dat de oorlogsverklaring van Italië aan de centrale mogendheden niet mag toegejuicht worden. Italië is immers even imperialistisch en wreedaardig als Duitsland. Dit zou trouwens ook de positie van de *Stem* in neutraal Nederland verzwakken. Meer waardigheid houdt in dat uitspraken als „de strijd tegen vlooiën en ongedierte is minder dringend dan de strijd tegen de Kultuurbarbaren” vermeden moeten worden. Meer waarheid houdt in dat de *Stem* zich moet onthouden van laster. Het melden van Duitse wreedheden is laster, vooral als dergelijke praktijken onbewezen en, volgens Gerretson, onbestaande zijn.

Deswarte verklaarde zich akkoord met de opmerkingen van Gerretson : de toon van de *Stem* moet soms verzacht worden. Hij wees op het gebrek aan geschoolde mensen in de redactie. Toen Gerretson voorstelde om dr. Anton Jacob in de redactie op te nemen ging Deswarte aanstonds akkoord, maar hij uitte de vrees dat dit financieel onhaalbaar zou zijn. Gerretson verzekerde hem echter dat hij voor het nodige geld zou zorgen. De uiteengezette standpunten werden later in een bijeenkomst van Gerretson, Jacob en Deswarte op 3 juni in Den Haag, als volgt samengevat ³⁸ :

1. De Vlaamse zaak wordt losgekoppeld van de zaak van de Entente.
2. De Vlaamse zaak wordt geïdentificeerd met de Belgische zaak, wat betekent dat men in de eerste plaats strijd levert tegen imperialisme en onderdrukking.
3. Meer waarheid en waardigheid in de berichtgeving.

Nadat Deswarte zich met deze beginselen akkoord had verklaard, kwam het geld van Gerretson op tafel. Hoe de overdracht van aandelen konkreet is gebeurd, namelijk of de medebeheersers van de N.V. *De Vlaamsche Stem* op de hoogte waren gebracht, is niet duidelijk. Eén zaak staat vast : na zijn onderhoud met Gerretson kon Deswarte geen twijfels meer hebben over diens be-

38. Een gelijkaardig afschrift als in (37) in het A.F.V.C., Dossier *De Vlaamsche Stem*.

doelingen : De *Stem* zou een niet-anti-Belgisch orgaan met een Vlaams strijd-programma worden dat de Duitsers en hun *Flamenpolitik* niet langer mocht veroordelen. Later zegde Deswarte wel misleid te zijn geweest³⁹. Maar Van Cauwelaert en Hoste liet hij in de waan dat de *Stem* financieel rondkwam met eigen middelen plus de steun van de Raad van Bijstand⁴⁰.

Het geld waarmee Gerretson de vrije aandelen van *De Vlaamsche Stem* opkocht, ruim 6000 gulden, was onloochenbaar afkomstig van de Duitse overheden en misschien al van de *Hilfsstelle*. Deze pompte geld in Nederlandse kranten om ze in pro-Duitse zin te beïnvloeden⁴¹. Von Kühlmann zou totaal beneden zijn opdracht gebleven zijn indien hij geen geld had uitgetrokken om een medestander eigenaar van *De Vlaamsche Stem* te maken. „Die persönlichen Hebelkräfte, welche die deutsche politische Arbeit in den Kreisen der Grossniederländer gewonnen hat, sind nicht minder beträchtlich. An der Spitze steht C. Gerretson (...) Um ihn gruppieren sich jüngere deutschgesinnte Elemente verschiedenster Richtung, so Dirk Hoek vom Ackerbauministerium (...) Die grossen Gedanken der holländischen Vlamenpolitik (...) werden von diesem höchst talentvollen Politiker mit stets wachsendem Erfolg der Allgemeinheit nahegebracht”⁴². 60 jaar na de feiten schreef Picard aan Buning : „Is het u nog niet duidelijk dat het geld van Gerretson van Kühlmann kwam ?”⁴³.

6000 gulden was trouwens een groot bedrag : de Nederlandse Raad van Bijstand was er niet in geslaagd om op een paar maand tijd 5000 gulden te verzamelen. Bovendien wist Gerretson dat wanneer het zaakje aan het licht zou komen, de *Stem* gekelderd zou worden. Hij zou dus wel erg dom moeten geweest zijn om zijn persoonlijk kapitaal in een bij voorbaat verloren zaak te stoppen. Uit zijn gepubliceerde briefwisseling met Geyl blijkt duidelijk dat hij tot zoiets later nooit bereid was, ook niet voor de Vlaamse zaak ; toen hij investeerde in *De Schelde* in 1928, zag hij nauwlettend toe op de exploitatie. Maar het onweerlegbaar bewijs dat het geld van de *Stem* van het Duitse gezantschap kwam, vinden we in een memorandum van Gerretson zelf aan dit gezantschap uit begin oktober 1915 : „(*De Vlaamsche Stem*) staat officieel volkomen vrij en op één na, steller van dit memorandum, zijn alle aandeelhouders, redacteuren, medewerkers en administrateurs volkomen overtuigd dat men met een Hollands-Vlaamse onderneming te doen heeft”⁴⁴. Gerretson

39. In *De Telegraaf* van 22 aug. 1915.

40. Zie verdere briefwisseling Deswarte-Van Cauwelaert.

41. Zo werden o.m. de *Maasbode*, de *Tijd* en de *Nieuwe Rotterdamse Courant* gesubsidieerd ; WILS, *De Grootnederlandse beweging*, 422.

42. Von Kühlmann aan von Bethmann-Hollweg, 28 mei 1916 ; 's *Rijks Geschiedkundige Publicatiën*, Grote serie, 137, nr. 45.

43. Picard aan Buning, 26 okt. 1973 ; Rijksarchief in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch ; Dossier Picard, 660.

44. Geciteerd door L. BUNING, „*De Vlaamsche Stem*” en „*De Vlaamsche Post*”, 1975, 82-83.

werd in een „heel vertrouwelijk” dokument van het Duitse gezantschap „onze Grootnederlandse vertrouwensman” genoemd en de auteur van het genoemde memorandum⁴⁵.

Reeds op 23 mei waren in de *Stem* tekenen van een koerswijziging merkbaar. Dit naar aanleiding van een polemiek tussen Gerretsons vriend Derk Hoek, die de Vlamingen tot strijd tegen België aanmoedigde, en de Nederlandse jurist Struycken. Deze laatste prees de „Belgische volksziel”, die volgens hem tot uiting kwam in de gezamenlijke strijd van Vlamingen en Walen tegen Duitsland. Deswarte reageerde in de *Stem* van 23 mei. Hij gaf toe dat de Vlamingen de hoogste prijs stellen op de Belgische onafhankelijkheid, maar verbeterde dat ze in de eerste plaats uiting gaven aan hun Vlaamse volksziel. Een „Belgische volksziel” of „âme belge” was volgens hem bij de Vlamingen onbestaande. Wel kon er sprake zijn van een „conscience belge”: de overtuiging dat de toekomst van Vlamingen en Walen het best wordt gediend met het voortbestaan van het gemeenschappelijke vaderland. Deswarte herhaalde zijn vooroorlogse federalistische eis: „Wordt echter België hersteld (...) niet op oude unitaristische grondslag kan het opnieuw worden opgetrokken (...) maar in federalistische zin”⁴⁶. Gerretson heeft dus niet lang op resultaten moeten wachten. Eind mei begon de *Echo belge* een polemiek met *De Vlaamsche Stem* die zou uitmonden in een openlijke ruzie tussen beide Amsterdamse bladen. Tegelijk werd de twist tussen de *Stem* en de *Post* voorgoed stopgezet. Een veelzeggende ontwikkeling!

Op 3 juni kwamen Deswarte, Gerretson en Jacob bijeen in Den Haag, om de opneming van laatstgenoemde in de redactie van de *Stem* te regelen. De socialist Jacob had naam gemaakt als filoloog toen hij in 1913 een deel van de briefwisseling van Conscience had uitgegeven. Bij de Duitse inval was hij naar Nederland gevlucht en in april 1915 door Van Cauwelaert samen met René De Clercq in de *Office belge* gebracht, waar hij de gelegenheid kreeg wat bij te verdienen met vertaalwerk⁴⁷. In een artikel in het februarinummer van het Nederlandse tijdschrift *De Beweging* had Jacob het Duitse militarisme en de pangermaanse inmenging in de Vlaamse beweging veroordeeld, en zijn loyalisme tegenover België getoond. Een verslag van deze vergadering van 3 juni is bewaard in het archief Frans Van Cauwelaert⁴⁸. We lichten er de belangrijkste punten uit: Gerretsons voorstel om Jacob — die hij al in 1911 had leren kennen op een Groot-Nederlands Studentencongres te Gent — tot mede-hoofdredakteur te maken botste op persoonlijke bezwaren van Deswarte, die misschien vreesde dat de verborgen aandelenverkoop op die manier aan het

45. L. WILS, *Flamenpolitik*, 128.

46. *De Belgische Zaak en de Vlamingen*, 23 mei 1915.

47. *Vrij België*, 11 feb. 1916, en een eigentijdse, niet gedateerde nota van Van Cauwelaert; A.F.V.C., Dossier *De Vlaamsche Stem*.

48. Afschrift in Dossier *De Vlaamsche Stem*.

licht zou komen. Jacob ging akkoord met een positie als „redakteur”, doch er werden voorwaarden gesteld: de standpunten die in de *Stem* t.a.v. de Vlaamse kwestie werden verdedigd, moesten door Jacob en Deswarte samen besproken worden; daarnaast zou Jacob een vast aandeel van de hoofdartikelen voor zijn rekening nemen en zou hij in de rubriek *Kleine Kroniek*, die berichten allerhande bevatte, de vrije hand krijgen. Jacob zegde dat hij m.b.t. de Vlaamse kwestie het Belgisch standpunt zou verdedigen. De Vlaamse strijd en de Belgische strijd tegen Duitsland is een strijd tegen onrecht. In zijn strijd tegen onrecht strijdt de Vlaming voor Vlaanderen en voor België. Maar de frans-kiljonse regeringskringen willen dit standpunt niet delen met de Vlamingen. Zij stellen de strijd voor als een strijd tussen Germanen en Latijnen. Daarom moeten de Vlamingen van de regering de waarborg krijgen dat hun strijd voor België ook die is voor Vlaanderen. Gerretson vulde aan dat de *Stem* moest doorgaan met de regering op haar plicht te wijzen. In antwoord op een vraag van Jacob stemde Deswarte erin toe dat er in de *Stem* ook tegen de regering mocht geschreven worden. Nadat Gerretson de vergadering verlaten had, volgde nog een touwtrekken tussen Jacob en Deswarte over de taakverdeling. Terwijl Jacob koos voor een strikte verdeling van de redactionele artikelen, was Deswarte enkel bereid samenwerking te aanvaarden. Het is niet duidelijk wat precies uit de bus is gekomen.

De konkrete doelstellingen van Gerretson en Jacob t.a.v. de *Stem* worden duidelijk in een brief van laatstgenoemde aan de student Filip de Pillecijn, waarin die werd uitgenodigd aan de *Stem* mee te werken. Daarin eiste Jacob een konkrete toezegging van de regering: „de regering moet het levensrecht van de verfranste kaste in Vlaanderen op duidelijke wijze ontkennen (...) Het uiteindelijke doel is bestuurlijke scheiding, vernederlandsing van de Gentse universiteit en de neutraliteit”⁴⁹. Maar de Pillecijn zou niet overstappen naar de *Stem*.

Toch werd de invloed van Gerretson alsmear groter. Niet alleen werd Jacob ingeschakeld, ook de beïnvloeding van Deswarte en De Clercq leek in juni vlot te verlopen. Op 19 juni deelde Picard aan de Gentse Jong-Vlamingen mee dat Jacob hoofdredakteur van de *Stem* zou worden en dat hij de *Post* verzocht de *Stem* niet meer aan te vallen⁵⁰. En in de *Stem* ging Deswarte de wallinganten weer te lijf⁵¹. Op 28, 29 en 30 juni verschenen zijn drie artikelen *Spreken is plicht*, *Diagnosis* en *Het Redmiddel*, waarin Deswarte definitief een punt achter de godsvrede zette en de omvorming van België op basis van „dubbel zelfbestuur” eiste.

49. Jacob aan De Pillecijn, juni 1915; A.F.V.C., Dossier *De Vlaamse Stem*.

50. Zie L. WILS, *Flamenpolitik*, 119.

51. Art. *Naamloze misdadigers*, In: *De Vlaamse Stem*, 26 juni 1915 en *Ons Dietsch* op 2 juli 1915.

De voortdurende radikalisering van de *Stem* lokte in de loyale bladen scherpe reacties uit. Een hevige polemiek met de *Echo belge* kon pas na tussenkomst van minister Poulet gestaakt worden⁵². Ook René De Clercq stond ondertussen op de golflengte van Gerretson. Ook hij eiste toegevingen van de regering. Het Frans moest uit Vlaanderen worden gebannen⁵³. Op 1 juli werd Anton Jacob redakteur van de *Stem*. Met Deswarte was afgesproken dat de *Kleine Kroniek* door Jacob zou samengesteld worden, terwijl over zijn aandeel in de hoofdartikelen discussie bestond. Deswarte behield wel een vetorecht voor zover de door Jacob uiteengezette standpunten afweken van die waarmee hij in de gesprekken met Gerretson had ingestemd. Maar zoals bekend gingen die toegevingen erg ver: zo zou Jacob aan de regering eisen kunnen stellen, zou de zaak van de geallieerden „losgekoppeld” worden van de Vlaamse zaak, enz. De *Kleine Kroniek* werd voortaan een verzameling van „voorwaardelijk loyale” artikelen en berichten. Al meteen op 1, 4 en 6 juli eiste Jacob toezeggingen van de regering in Le Havre. Hoe zou dat bij het publiek overkomen? Zou de machtsgreep van Gerretson niet leiden tot een scheuring?

Koekelarestraat 15, 8110 Kortemark

52. L. SCHEPENS, *Koning Albert, Charles de Broqueville en de Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Tielt, 1983, 51-52.

53. Art. *Wat gezegd moet*. In: *De Vlaamsche Stem*, 26 juni 1915 en *Ons Dietsch* op 2 juli 1915.